

Jumben og den islandske hest

Af Peter Riismøller

Der holder den henne, jumben med den islandske hest for. Den skinbarlige førkrigstid – ja i strengeste forstand førkrigstid for os, for det er tiden før den første verdenskrig, det sjove lille køretøj minder om. Den mærkelige uskyldstid, da verdenshistorien forudsattes at have levemåde nok til at passere Danmark på passende afstand, og velbjærgede folk fandt alle ting så velordnede.

Mærkelig som lugtesansen er god til at huske. Straks man ser jumben, fornemmer man igen den blanding af hestesved og frimodige udstødninger, der forbandt sig med de tykke, rullende dyner af vejstøv til selve lugten af landevejsfærd. Man var det så nær altsammen, sad lige bag hestens rumpe og så lavt nede, at alt kom en lige ind på sanserne. Søndagskørsel, altid i let trav, for jumben var ikke egnet til skridtgang – så jumbede den simpelthen for stærkt.

Teknisk var jumben fint fundet på. Det gjaldt bare at sætte sig rigtigt, så læsset balancerede om akslen, og hesten fik mindst mulig træk eller tryk af buggjorden, så var den let at trække. De store hjul hjalp til at lette hesten arbejdet, og da gummiringene kom til, blev jumben i nogle korte år et virkeligt komfortabelt køretøj. Tilmed var den billig, når man ikke var fordringsfuld og ville have kuglelejer, hvad vitterligt var på markedet omkring 1915.

Og så var jumben konstrueret for de små heste, som var populære netop i de år. Endnu huskes synet af en jysk hingst spændt for en jumbe – man havde ondt af den skikkelige kæmpe, syntes den var gjort til grin. Men de smalle russiske heste, der bevægede sig så adræt på landevejen, de var jumbeheste for den travle.

Naturligvis var jumben løsningen på den lille families kørselsbehov. Dog ikke sådan at forstå, at den var et udpræget husmandskøretøj. Enhver gård lige op til herregårde havde sin jumbe til jawbrug, ja den kunne ligefrem være børnenes egen vogn. I så fald var den gerne forspændt med en doven og egen-sindig islænder, der var klogere end ungerne.

Hårde halse blandt prangere kørte gerne i en afrakket jumbe, der kunne larme som nitten halvfulde sømkasser, når et marked var blevet lidt gammelt før opbruddet. Sådanne markedsbørster kørte også tit med islændere eller russere, som tjente samme herre hele livet, så hesten kendte ruten og kunne

finde hjem fra ethvert sted i et helt herred. Det kan man alligevel ikke lære en motor.

Og støvet, støvet, som var selve landevejens egen luft og duft – nu knevlet og bundet af et lag grå asfalt. Tak og hæder til Sodomias beg, der nu tillader den ældede vejfarende at omfatte støvet med sentimentale følelser. Mens man havde det, var det andre fornemmelser, der kom til udtryk. I Himmerland talte man om at tage hjemmefra i blåt tøj og komme til Aalborg i gråt.

I nævnte by sad i mange år »Jumbe-Pedersen« og blev navnkundig og velstående ved at lave jumber til det jyske marked. Hvor er de nu? Er de alle kørt til pindebrænde, eller står der endnu i en glemt vognport et bevaret eksemplar?

Vist så, enkelte er i brug, men dog ikke flere end at historikeren gerne standser og gør klar til fotografering, når en folkevogn årgang 1914 kommer i synsfeltet. Jumben var et folkeligt køretøj i det begyndende demokrati, som sådant har det gnavet sig fast i erindringen hos de lidt-over-midaldrende som vor barndoms folkevogn.

I erindringen vil mange sætte jumben sammen med den islandske hest, hvilket er nogenlunde retfærdigt, al den stund de to passede så vel til hinanden. Men den lille hest havde nu adskillige andre jern i ilden. En dag står den pludselig ovre foran smedjen i sort silhuet mod den hvide væg, sunket hen i sine egne tanker, hængende med den ene hofte og det tunge hoved, hele skikkelsen synes at halvsove. Ja vist, det er jo min barndomsven *isbukken*.

Forspændt jernkræmmerens lille arbejdsfjedervogn – også den en fortidslevning – er islænderen kommet til vor landsby for at slæbe skrotjern sammen uden at spørge, om det er til kanoner eller til de plovjern, den så troligt har tjent.

Som er den da lille, vor atlantiske ven. Man lægger armen på dens ryg, mens man snakker med jernkræmmeren, og det er den tydeligt nok vant til, for berøringen får den end ikke til at løfte de tunge øjenlåg. Det gælder at finde lidt hvile, når stunder gives, det har den lært gennem mange slægtled. Heller ikke opdager den lille hest, at den bliver betragtet og omtalt som en historisk seværdighed, hvis historie i nogle korte øjeblikke trækkes op af en kort glemsel.

Det var den islandske hest, der i nogle tiår var den jyske husmands bedste arbejdskammerat, når heden skulle brydes. Ikke fordi den var så særlig egnet til dette hårde arbejde, men fordi den var så nøjsom, at den kunne hente føden på den bare hede. Lyng og stargræs var netop den føde, den lille hest var vant til fra sin atlantterhavsvø. Enghø var dens livret ved vintertid, og i milde vintre kunne den slippes ud og bjærge føden selv. Korn tålte islænderen ikke i store måder, kløver skulle den først lære at kende. Det var en kunst at fodre islænderen rigtigt, men var den først lært, kunne man få det utrolige ud af den smule hest.

Jumbe fra Gunderupgaard ved Farsø, der kører skolebørn til Strandby i 1908.

En jysk hest trækker bedst i bringesele. Islænderen er snæver i forpartiet med tætstillede forben og går derfor bedst i stavsele. Hårdmundet som en børste er den, bedst at køre den i stangmile. Som ridehest ypperlig, når den kom ung her til landet, men var den først vænnet til pasgang – og det var mange af dem – kunne den skaffe sin rytter en ordentlig søsyge.

Mentalt erindres islænderen som egensindig. Ved god behandling kunne den være rar og omgængelig, men aldrig hengiven. Mødte den hårdhed i ungdommen, glemte den ikke, men bed efter alle mennesker. Alle de fejl, en hest kan tillægge sig, kunne også islænderen erhverve. Historikeren mindes med respekt en hel serie krybbebidere og stædige kuler.

Hvornår de første islændere kom til Danmark, står ikke ganske klart, men næppe meget før end i vore bedsteforældres tid. I firserne købte en godsejer på Gårdbogård i Vendsyssel dem hjem i skibsladninger, senere var det husmandsforeningerne, der stod for importen. Behovet var skabt af hedeopdyrkingen på lodder så små, at de ikke kunne føde et spand sværere heste. Endnu omkring 1925 var der særlige forsikringselskaber for islandske heste, så da har der været mange.

Der var også mange gøremål, de skulle passe. De fleste blev husmandsheste eller jumbeheste, men en særlig type vognmænd, kaldet småkørere, foretrak

også en islænder, han kunne hente igen, hvor han efterlod den. Fiskehandlerens isbuk skulle helst være hvid – var det mon hans lille reverens for den begyndende hygiejne – og for en karruselhest på markedspladsen var den hvide farve en betingelse. Nej, med karruselhest menes ikke det maledede stavvær af træ til at ride på, men den utrættelige lille hest, der gik indeni rotunden og holdt den i gang.

De sidste pottemagere fra Hellum herred slæbte rundt med deres varer i en vogn med høje sider, foret med halm. En bette isbuk for vognen kunne lige holde det tempo, en mand kunne skridte af, og de blev også trætte samtidig. Fra barndommen huskes en enkelt scene: Fiskehandleren sovende i lyngen ved vejkanten og den lille hvide hest stående forspændt sin tohjulede vogn, sovende i solskinet. Hvordan det gik med fisken? Å, spring det over.

Det var ikke motoren, der slog islænderen ud. Det skete før mekaniseringen en gang i tyverne, og det var den norske vestlandshest, der konkurrerede sin frænde ud, da landbrugets udbytte voksede så stærkt, at styrke blev vigtigere end nøjsomhed. Hvad der endnu findes af heste med islandsk blod i årenerne må være tillagt her, for ingen import har fundet sted i ca. 30 år.

Men islænderens korte gæsteopræden i et halvt århundrede var en tilbagevenden efter et lille årtusinds fravær. Den lille hest kom tilbage til os som en fjern slægtning, udvandret for mange slægtled siden.

Det er hændt enkelte gange, at skelettet af en hest i en vikingehøvdingens grav er fundet så velbevaret, at det har kunnet måles. Så ses det, at vikingens ridehest var af samme stamme som vor barndoms husmandshest – at Regner Lodbrog har hærget Evropa ridende på en isbuk. Men det er ikke den gravlagte, ofrede vikingehest, der står klarest for historikeren, men en anden, som – ja *har* jeg nu også set den? Man *kan* have sine tvivl om selv egne oplevelsers sandfærdighed.

En dag for få år siden arbejdede et hold arkæologer på Lindholm Høje ved Nørresundby, og der traf de på en nypløjet mark. Det skulle jo ikke være så sensationelt – men i dette tilfælde var marken pløjet en gang, da Knud den Store var konge over Danmark og England. Lige efter pløjningen var den så dækket af sandflugt så pludseligt, at hestens spor endnu stod synlige i plovens vendinger. Et af sporene blev støbt af i gips, og se, der stod vi så med den nydeligste lille hov af en islandsk hest i hånden.

Den bonde, der den ene dag havde pløjet til vårsæd, kunne dagen efter ikke finde sin ager, for både den og markvejen var føget efter med gult sand. Han kom kørende nordfra og ville sydpå, men blev af sandlagets tiltagende tykkelse tvunget stadig længere østpå, bort fra det tilvante vejspor. Tilsidst går det endeligt op for bonden, at videre søgen er forgæves, og han drejer af mod øst og kører ud af billedet.

Nej, arkæologer modtager ikke åbenbaringer, der er solide fakta til grund

for beretningen. Bonden kom tilsidst ud i et sandlag så tyndt, at hjulene slog igennem, så deres spor i den nypløjede markflade lod sig både måle og fotografere. Vognsporets bredde var en god meter mellem hjulene, og tohjulet har vognen været, for ingen dobbelte spor fandtes i drejninger. Og hesten var just vor lille stridhårede ven, som også havde trukket ploven.

Ja naturligtvis. Landnamsmændene tog heste med sig, da de tog Island i besiddelse, og det var selvfølgelig nordiske heste af samme race, som de havde brugt hjemme i Norge. Men i Danmark og Norge skred blanding og udvælgelse frem og skabte med tiden nye hesteracer, mens indavl fastholdt den nordiske hests særpræg på den fjerne ø i Atlanten. Hvad skulle de have stillet op med svære heste der – eller lette, langlemmede blodsheste? Karrigt foder og bjerge kræver netop små, stærke heste.

Vi kender også lidt til vikingebondens vogn. Et stykke af en fælg med et par eger er bevaret i en brønd på Lindholm Høje, ret udviklet håndværk. Ingen jumbe naturligtvis, men heller ikke så farligt langt fra typen endda, når vi ser på vognsporet. Og havde historikeren ikke selv i barndommen kørt jumbe med isbuk for, ville billedet ikke have stået så skarpt, at man virkelig synes at have set det: bonden, som med bøjet ryg tænderskærende drejer af for skæbnen og kører til venstre ud af sin mark for sidste gang.

Med et lille årtusinds mellemrum har de små lådne krikker haft deres slid-somme part i Danmarks historie.

Summary

The Governess Cart and the Icelandic Pony

The little Icelandic horse was very common on the Jutland heath from about 1875 to 1925. It was well suited to the work on a small-holder's farm, but it was also used to pull the two-wheeled governess carts on the more prosperous farms and manors, as well as the carts of pedlars and carters.

It was not the coming of the motor car that transplanted the Icelander, but the larger Norwegian Vestland horses.

The Icelandic horse seems to be of the same race that was used in Denmark in the Viking age. We have proof of this in finds of skeletons, and of hoof-marks on sand-covered fields of the period. When the Norsemen crossed the sea to the Atlantic islands they took these horses with them, and there the race has survived, while new races have developed in Denmark and Norway. But late in the nineteenth century it came back, thanks to systematic importation, for a guest appearance that lasted about fifty years, after an absence of ten centuries. Archeological finds have also proven that two-wheeled vehicles which resemble governess carts existed in the Viking Age.

Peter Riismøller.
Radioforedrag, juni 1959.